

BİZİM PAYIZİN ƏFSANƏSİ

Şair Hikmət Mahmudun «Mənim ömür yolum» (avtobiografik roman, şeirlər və yaddaş qeydləri) kitabı haqqında düşüncələr

(Əvvəli qəzeti 32-ci sayında)

Azərbaycan ədəbiyyatında memuar janının bir çox görkəmli nümayəndələri var. Hətta dünya ədəbiyyatında memuar janının populyarlığına rəğmən sırf təxəyül məhsulu olan əsərlərini birinci şəxsin dilindən yazmaqla, oxucular arasında rəğbet kütłəvilik sevgisi ilə tanınmaq istəyən sənətkarlar da olub. Hətta dünya ədəbiyyatının çoxlu belə örnəkləri sırasında Rəşad Nuri Güntəkinin «Çalıquşu» romanı da var. Azərbaycan ədəbiyyatında da belə örnəklər az deyil. Söhbət həqiqi memuar əsərlərindən gedəndə bu janrı sənət səviyyəsinə qaldırıb müəlliflər o qədər də çox deyil. Mirzə Cəlilin «Xatiratım» əsəri əlbəttə ki, şədevrdir. Görkəmli rəssamların, aktyorların, söz sahiblərinin memuar əsərləri heç də böyük siyaset adamlarının yaddaş xəzinəsindən gələn sözdən, söhbətdən geridə qalmır. Doğrudur, Jozef Fuşे intriqaları nə qədər calbedici olsa da, güclü maraq doğursa da, estetik zövq baxımdan o qədər də təsireddi deyil. Amma dünyaya seyirçi kimi baxmayan müəlliflər, yəni yazıçılar, şairlər öz xatirələrini - yaddaş kitablarını insanlara sevgi ilə təqdim edirlər. Bizim Azərbaycan mühitində belə müəlliflər az deyil və onlardan biri də Hikmət Mahmuddur. Onun çoxəchətli yaradıcılığı nə qədər ümumiləşdirilsə də yenə iki əsas aparıcı xətt diqqətimizi cəlb edəcəkdir. Birincisi, Hikmət Mahmudun dünyaşöhrətli alim səviyyəsinə qaldıran elmi yaradıcılığı, ikincisi, onu çox orijinal, özünü fərdi yaradıcılıq əslubi ilə yaddaşlarda saxlamaq gücündə olan bədii sənətidir və bu sənətin həm poetik, həm də nəşr qolları var. Artıq bu barədə yuxarıda qədərincə danişdıq. Məqsəd Hikmət Mahmudun nəşr yaradıcılığını xarakterizə eləməkdir, burada yerinə düşür deyək, o, poeziyasında ugurlara nə qədər nail olubsa, nəşr yaradıcılığında da bir o qədər özünü təsdiq edib. Məsələ burasındadır ki, onun nəşrində xatirə tipologiyası bir qədər macəravari tempdə təzahür edir. Əgər belə demək mümkünsə, sanki biz nağıl oxuyuruq. Və nağılın əvvəlində biz qızıl üstündə gürzə görmüşdük. Dediymiz kimi, axı elə bizim ulu keçmişimizdən gələn nağillarımızda da qızıl və ilan bir-birindən ayrılmazdır. Demək, nağılın yuxarı hissəsində dayandığımız yerdə oxucunun bizi zillənmış gözlərinə də görürük: yəni bəs nağılın sonrası necə oldu? Həmin sənəti oxucu intizarına rəğmən müəllif belə açıqlayır: «Mən özümü itirmişdim, gürzə istəməyi haqlamışdım. Nə edəcəyimi bilmirdim, əl-ayağımı əsirdi. Tez cəsarət toplayıb sağ biləyimlə gürzənin boğaz hissəsindən ona bərk zərbə vurdum. Özüm dərəyə doğru yuvarlandım. Dizdə, burada digər növ ilanlar da çox idi. Lakin ayaqlarında qalın çəkmə olduğundan onlar o qədər də təhlükəli deyildilər. Mən bərk həyəcanlı olduğumdan çəkicin, kompasın, xəritənin

necə olduğunu bilmədim. Sonra çox çətinliklə də olsa onları əldə etdim. Və gəldim həmin kvars damarının yanına. Başladım kvars damarından qəlpələr sindirməyə. Maqsəd gürzənin olub-olmadığını bilmək idi. Gördüm ki, kvars qəlpələrində ağacların, budagəhənər, xırda dənəciklər sarılmış götürürlər var. Çox mübahisələrdən və tədqiqatlardan sonra onun qızıl olduğu müəyyən olundu. Sonra mən orada ətraf sıxır və torpaq çöküntülərində qızıl olduğunu müəyyənləşdirdim və həmən sahanın geoloji xəritəsini tərtib etdim. Beləliklə, Muqodjar sahəsində ilk qızıl yatağını açmaq mənə nəsib oldu. Sonralar digər yataqların açılmasına da nail oldum. Bunlara görə xeyli pul mükafatları və fəxri fərmanlar aldım. Bir sözə, Qazaxistan səfərim bir tədqiqatçı-geoloq kimi çox uğurlu oldu». Bəlkə, bir qədər çoxdur. Əslində, çox deyil. Bir əsər haqqında danişan müəllif bitkin bir fikir yaratmaq hüququnu özündə saxlayır. Elə bu hüquqdan istifadə edərək də mətnin düşüncə axarını axıracan təqdim etmək zərurəti yaranır. Qətiyyən o fikirdə deyil ki, bu mətni vermesək oxucu onu daha yaxşı başa düşəcək və yaxud az qayrayacaq. Xeyir, belə deyil, müəllif əseri o qədər sadə, oxunaqlı, cəlbedici bir dille qələmə alıb ki, bu da həmin əsər haqqında oxucunun və müəllifin arasında çox sərbəst bir körpü yaratmış olur. Bəlkə də, biz həmin parçaları ədəbi, tənqidli mətnə gətirməklə öz yarımına bir az da artıq oxunaqlıq gətirməyə çalışmış olur. Həyat dərsliyi həmişə maraqlıdır. Hər kəs istəyir ki, həyati özü öyrənsin, çünki bu həyati özü yaşayacaq, hətta özündən gənc bir şəxsə belə həyat dərslerini öyrətsən, o, bu dərsleri öyrənməkdən imtiyad edəcək. Bu mənada Hikmət Mahmudun həyat romanı xüsusi cazibə ilə oxucunu özünə çəkir, çıxış yollarını özündə tapmağa sövq edir.

Dəfələrlə demişəm, hər bir problemdən çıxış yolu insanın özündən başlanır. Hər kəs özü ətrafında yaranmış problemi yalnız öz düşüncəsi, ağılı, mənəvi imkanları ilə çöze bilər. Kimsə ətrafında yaranmış belə bir problemi digəri çözəmək istəyir. Başqalarına ele gəlir ki, bu problem həqiqətən kənardan həll olundu. Əslində, belə deyil. Həmin şəxsin kimliyi ətrafda müəyyən təsəssür yaradır. Burada qohumluq, doğmaliq, ləyaqət, istedəd və sənəti gələn keyfiyyətlər ola bilər. Kənardan problemi çözen şəxs bu keyfiyyətləri bildiyinə görə köməyini əsirgəmir. Əslində, problem şəxsin özünün daxili mənəvi mühitindən gələn işiqlə həll olunur. Hikmət Mahmud kimsəyə yükünmədən ədəbiyyat aləmində özünə yol açmış simadır. O, romanda göstərdiyi kimi, özünə yönəlik diqqət sahiblərinə həmişə minnətdar olur. Axır ki, təkidli tələblərdən sonra şeirlərini toplayıb, dövrün görkəmli şairi Bəxtiyar Vahabzadəyə verir. Həm də bu fikirlə Bəxtiyar Vahabzadənin özünün təkidlərindən sonra oa görə razılaşır ki, görkəmli şair onun şeirlərindən bir neçəsini seçib mətbuatə təqdim edəcək. Aradan xeyli zaman keçir. Hər şey unudulur. Amma bir gün ona zəng edib deyirlər ki, sənin B.Vahabzadənin redaktör olduğu kitabı çapdadır. Belə məqamda necə sevinməmək olar? Hər şey unudulmuş ola və bir də təzədən yaddaşa qayıda: «1971-ci ildə Bəxtiyar Vahabzadənin redaktör olduğu «Çiçəklərin intizarı» adlı şeirlər kitabı «Gənclik» nəşriyyatı tərəfindən çap olunmuşdu. Bu kitaba bir çox şairlər, ədəbiyyatşünas alımlar, filosoflar çox yüksək qiymət vermişdilər. Xudu Məmmədov da görkəmli kristalloqraf alim olmaqla yanaşı, həm də şair təbiəti ziyanlığından ona bu şeir kitabını hədiyyə vermişdi. Mən Geolojiya İnstitutunda, Xudu müəllimin isə Kimya İnstitutunda işləyirdik. Amma Xudu müəllimin çox vaxtı bizim Geolojiya İnstitutunda keçirdi. Onun geoloqlarla dostluğunadan əlavə çox yaxşı elmi müləhizələr aparmaq qabiliyyəti də vardi. Bir gün mənim iş otağının qapısı açıldı və Xudu müəllim otağa daxil oldu. Gördüm ki, mənim bu şeirlər kitabım onun əlində. Büttün kitabı oxudu, şeirləri bir-bir təhlil elədi. Lakin bir misranın üzərində bərk dayandı. Şeirdən bir bəndi xaturlatmaq istəyirəm:

Dağlardan dənizə çaylar bələdçi,
Bulaqlar pusquda, dağlar gözətçi.

Güllər məclis açıb dərələr içi,

Heyif ki, payızda gül xəzəl olur.

Şeiri oxudu, qurtardı və mənə dedi ki,

«Dağlardan dənizə çaylar bələdçi».

Burada çaylar bələdçilik edir, dağları aparır

dənizlərə çatdırır. Bu poeziyada tapıntıdır.

Sonra isə Bəxtiyar müəllim mənə dedi ki,

mən redaktör olsam da, buna fikir verməmişəm.

Amma Xudu bunu düzgün du-yubdur».

Şairin, sənətkarın o vaxt ulduzu

üzüne gülür ki, ətrafında olan zəka, idrak

sahibləri qədərinə sağlam olurlar.

Hikmət Mahmudun da mənəvi mühitində

həmişə sağlam insanlar olub.

Şübhəsiz, bu sərada görkəmli söz-sənət adamları ile bir

yerdə Xudu Məmmədovun da adını

müəllif təsəddüfi çəkmir.

Düşünürəm ki, bu gün Hikmət Mahmud mühitinin bu qədər saf və duru olmasında Azərbaycan mənəvi

mühitinin güzgüsi olan Xudu Məmmədov kimi

simaların ona saf və sağlam münasibətlərinin təsiri az olmayıb.

Hikmət Mahmudun bu avtobiografik romanı həmişə oxunacaq. Çünkü bu əsərdə sözün dağ bulaqlarına xas duruluğu, sərinliyi və saflığı var.

«Mənim ömür yolum» kitabına müəllifin son vaxtlar qələmə aldığı şeirləri, zaman-zaman yaddaşına topladığı rəvayətlər və maraqlı əhvalatlar daxil edilib. Əslində, ayri-ayrı bölmələrdə verilmiş şeirlər, qəzəllər, bayatılar, eləcə də, maraqlı əhvalatlar, əslində, avtobiografik romanı hansı tərəfdənə məzmununu tamamlayır. Çünkü bu şeirlərin her biri hansı hadnənin həyatı görüntünün əks-sədəsi kimi yazılıb. Artıq romanın məlum olduğu kimi, Hikmət Mahmud çox əzablı bir şair ömrü yaşayıb. Və bu yaştaların sırası, düzümü Hikmət Mahmudun həyatının mənasını, mahiyyətini göstərir. Şair hər vaxt özünü qürurlu tutur. Bütün çətinliklərin önündə mərdliklə dayanır. Xirdalanmir, əzabları, əziyyətləri tale payı kimi qarşılıyır. O, yaxşı bilir ki, daxili ələminindəki ağrı, acılar iradəsinin sayəsində boğular, zahirə çıxmır, görünür. Başqaları isə bunun daxili ələmindən xəbərdar olmayanlar isə həmişə belə başa düşürler ki, Hikmət Mahmud heç bir çətinlik görmür. Bu mahiyyət onun dörd misrasında öz təsdiqini riyazi dəqiqlikə tapır:

İnsan var dilindən sərbət süzlür,

Hər işi, əməli mərdlik, səxavət.

Qəlbində ağlayır üzdəsə gülür,

Gəndən baxan deyir kefdədi Hikmət.

Şairin həyatı ibrət kitabıdır, həyat dərsliyidir. Bu kitabı hər kəs oxuya bilsə, həyat sirlərinin çoxuna vaqif olar. Çətinliklərə dözmə dərsi öyrənər. Həyatı insan kimi, qürurla, mərdanlılıqla yaşamaq yoluనa öyrənər. Hikmət Mahmudun kitabındakı maraqlı əhvalatlar, rəvayətlər bölməsində xalqdan gələn hikmətin gücü də görünür. Haminin dəli kimi tanıldığı bir Məmməd adlı şəxs varmış. Həmin şəxsi bəy yanına çağırıldır. Ona deyir ki, Allah hardadır? Məmməd də cavab verir ki, Pirli meşəsindədir. Orada nərdivan düzəldir. Nəhayət, bəy səhbəti uzadıb nərdivanın nəyə gərək olacağını da soruşur. Dəli Məmməd deyir ki, Allah birini qaldırıb, birini endirmək üçün düzəldir nərdivani.

Dəli Məmmədin bəylə mukalimosının necə qurtardığını ağlına güvenən Məmmədə, varına güvenən bəyin toqquşmasına kimin məğlub, kimin qalib olduğunu oxucu özü mətni oxumaqla anlasın. Axi

dedim ki, bu əsər bir həyat dərsliyidir. Dərsliyi isə oxumaqla öyrənmək olar.

Hikmət Mahmud təmkin sahibi olan müdrik bir kişidir. Yazdıqları, yaratdıqları da adına uyğun hikmətə güvənən söz sərvətidir.

Onsuz da hər bir insan bənzərsizdir. Hikmət Mahmud kimi insanların bənzərsizliyi, həm də mənəvi güc, enerji mənbəyi olmayı ilə bağlıdır. Bu gün də sənməyən vulkan kimi əhatə etdiyi mühitə çox əsillik tarixə malik söz-sənət aləmimizə hikmətlər saçmaqdadır. Düşünürəm ki, xanəndələrin dilində əzbər olan məşhur «Olma» rədifi qəzəli həm də elə onun öz obrazını təqdim edir. Qan qırımızdır, hər qurmazı qan ola bilməz, Tanrı yaradan hər adam insan ola bilməz.

Min hiylə-haramla yiğilan dövləti-vardan, Yüz yetim doyursan belə ehsan ola bilməz.

Muğamat elminin indi ustadları çoxdur, Hər muğam ustasiyam deyən Xan ola bilməz.

Hikmətəm, elimin, obamın vurğunuyam mən, Hər ölkə mənə tay - Azərbaycan ola bilməz.

Bu gün də Hikmət Mahmudun həyat yolu davam edir və demək yaradıcılıq yolu da davam edir. Düşünürəm ki, belə insanlar sağlam ömür yaşamışın sirrini daha yaxşı bilirlər. O sırrı ancaq onların hikmətlərini öyrənməklə anlamaq olar. Və yəqin ki, bu sırrın ən ümde şərtlərindən bir şəxsin həyatının mənənə sağlam yaşaması ilə bağlı olduğunu hər kəs təsdiq edər. Mənim üçün bunun ən təkzibolunmaz öynəyi Hikmət Mahmudun həyatıdır.

***

Hikmət Mahmudun son dövr yaradıcılığını güzgüləyən «Mənim ömür yolum» kitabını oxuyub başa çatıram. Əlbəttə, redaktörlük yerlər də var. Hansısa bir sözün üstündə mübahisəlik məqam da var. Amma kənar heç bir şəxsin müdaxilə edə bilməyəcəyi müəllif səmimiyyəti də var. Bu səmimiyyət dünya, həyat, insan haqqında həqiqətlər danişır.

Hər bir insanın yaşamış haqqı olduğu kimi, hər bir insanın, həm də əbədi yaşımaq isteyi var. Ancaq əbədi yaşamaq isteyi her kəsə qismət olmur. Mən əvvəller bu barədə «Əbədi həyat arzusuna» kitabımıda yazmışam: «Dünya ağacı... həyat ağacı... Naara ağacı... Bəlkə, başqa adları da var. Ancaq mahiyyət eynidir. Əbədi həyat bəxş edən əfsanəvi ağacın meyvələri ilin hansı fəslində, dönyanın hansı üzündə - gecəsində, yoxsa gündüzündə yetişir. Və onu dərmək, onun dərim bilmək, bir sözə, onu yemək, bununla da əbədi həyat arzusuna qovuşmaq kimə (kimlərə) nəsib olub?.. Bil-qamış, Dədə Qorqud, Manas, Koroğlu - şumer-türk düşüncəsinin tarixi-əfsanəvi obrazları əlməzliyin - əbədiyyaşarlılığın izlərini - iksirini axtarıblar... Və tapıblar: sözə; insana, dönyaya, həyata, sevgidə... Göründüyü kimi, həyatın özü necə bir axarı çaydırsa, insan da bu axarı çayın sakını olaraq, durğunluqda deyil, o da öz ömrü ilə, düşüncəsi ilə daim dəyişmədədir. Yuxarıdakı qənaatimdə qeyd etdiyim kimi insan əbədi yaşamış istəyinə yetə bilər, əbədiyyaşar sənətində, sözündə... bütövlükde insan əməlində